

DEBRECENI EGYETEM NÉPRAJZI TANSZÉK
OHRID MACEDÓN FOLKEGYÜTTES

Macedón tudományos és kulturális közlemények

Macedón Füzetek

A szerkesztőbizottság tagjai:

ILJOVSZKI RISZTO, NIKOLOVSZKI RISZTO,
TUSA MÁRIA, LISZTES MÓNIKA ÉVA

Tiszteletbeli főszerkesztő:

BARTHA ELEK

Felelős szerkesztő:

BÓLYA ANNA MÁRIA

A szerkesztőség címe: Bólya Anna Mária, Ohrid Macedón Folkegyüttes, H-1024
Budapest, Margit krt. 99.

Telefon: +36703126825, e-mail: bolya.annamaria@macedon.hu

A folyóirat megjelenését támogatja
a Macedón Köztársaság Külügyminisztériuma és a Debreceni Egyetem

BUDAPEST

I. évfolyam 2018/2. szám

TARTALOMJEGYZÉK

Bartha Elek tiszteletbeli főszerkesztő köszöntője.....	3
Bólya Anna Mária	
Велигденски игри во Порече – Врски со творештвото на Косово I.....	4
Nikolovszki Riszto	
70 év távol a hazától - a kimenekített görög és macedón gyermekek sorsa..	8
Iljovszki Riszto.....	10
A Bogomilok és tanításuk II.	
Kővágó Zsuzsa.....	24
Az Emlékezés Mestere – Egy Mester Emlékezete Kricskovics Antal: Szkopje 1963	
Bólya Anna Mária.....	26
Folklórszövegek Fordításai	
KÉPMELLÉKLET.....	28
A SZERZŐKRŐL.....	30

BARTHA ELEK TISZTELETBELI FŐSZERKESZTŐ KÖSZÖNTŐJE

Egy új szakmai folyóirat indításának háttérében, különösen, ha az tudományos profillal történik, mindig egy az adott területről kialakított jövőkép áll. Egyfajta elképzelés, bizalom, amely szerint belátható időn belül van és lesz létjogosultsága a tervezett tartalmak közzétételének, van és lesz olyan szakmai közösség, amely miatt érdemes ezeknek önálló arculatot formálni. Macedón tematikájú tudományos folyóiratot indítani Magyarországon – tekintve a szakterület hazai művelőinek nem túlságosan széles körét – napjainkban nem tekinthető kockázatoktól mentesnek. Szélesebb összefüggésekben azonban talán mégsem illuzórikus egy olyan balkanisztikai érdeklődésű, multidiszciplináris szakmai kör megszólítása, akiknek tudományos, kulturális vagy közéleti tevékenységük során vannak Macedóniát, a macedón népeiséget, a szűkebb régiót érintő vonatkozásai, esetleg egyéb jellegű személyes érintettségei.

Magyarországon nagy hagyományai vannak a Balkán kutatásának. Tudományos életünk kiváló személyiségeinek pályája kapcsolódik kisebb vagy nagyobb mértékben a balkáni népek történelmi, földrajzi, néprajzi, művészeti és más területeken való feltárásához. Eredményeinket több szakterületen nemzetközi szinten is számon tartják. Nem minden előzmény nélküli tehát a most induló folyóirat, és lehet bízni abban, hogy ad némi inspirációt a további munkához. Macedónia a maga történelmi múltjával, néprajzával, kulturális hagyományaival, sajátos etnikai, vallási és politikai viszonyaival, egyedülálló földrajzi adottságaival, természeti értékeivel méreteit jóval meghaladó mértékben kínál lehetőséget az ország és a tágabb földrajzi térség tudományos vizsgálata számára. A szerkesztők és a szerzők szándéka szerint ezt a célt kívánja szolgálni a most induló, magyar, macedón és angol nyelvű cikket közlő folyóirat. Az első szám megjelenésének alkalmából nem is kívánhatnék egyebet, mint hogy törekvésük sikerrel járjon, és hogy a Macedón füzetek megtalálja helyét a hazai és a nemzetközi balkanisztikai kiadványok sorában.

ВЕЛИГДЕНСКИ ИГРИ ВО ПОРЕЧЕ – ВРСКИ СО
ТВОРЕШТВОТО НА КОСОВО¹

I.

На македонскиот фолклорен терен до денес можат да се наоѓаат живи обичаи со архаично потекло. Истражувајќи ги празничните обичаи, наоѓаме повеќе игри со драмски елементи.

Според истражувачите овие игри се поврзани поранешни култови кон плодност, кон вегетација и аграрни култови. Золтан Ујвари пишува дека „овие обичаи водат потекло од хомеопатичната магија на првобитната аграрна култура, во која со магија луѓето сакале да влијаат на силите на природата. А потоа оваа сила ја персонифицирале, земајќи го името на Дионис или друго божество“ (Ujváry 1997).

Во оваа статија кратко би сакала да претставам еден мошне интересен обичаен систем, кој бил жива пракса во регионот Порече до 70-те години на XX век. Тоа е група на игри, т. н. велигденските *гачки*. Како што повеќе истражувачи истакнуваат, карактеристиката на овој обичај систем е најтесната поврзаност кон поранешниот култ на Дионис (Боља 2014, Bartha 1998).

Порече е област во Западна Македонија, која е обиколена со високи планини. Затвореноста на оваа реликт-територија ја причинува сиромаштијата како карактеристика. Оваа способност може да биде причината на зачуваноста на велигденските игри, *гачки*. После 70-те години на XX век овој обичај систем преживеал во памет, и делови се интегрирани во детските игри.²

Оригиналната форма може да се познава од материјалите на етнолог Вера Кличкова. Базата на нејзиното истражување била материјал

¹ Темата на оваа статија е дел од истражувачкиот пројект за ритуалните ора поврзани со најголеми празници на годината.

² На пример, играта *Шутарчиња*, под исто име или под други имиња, како *Грненца* или *Чумлечиња*, се наоѓа помеѓу детските игри на почетокот на XXI век. Мапата види во прилог.

од информатори од селото Тажево од Горно Порече, и селата Долни Манастирец, Гершница, Томино Село и Тополница од Долно Порече (Кличкова 1957).

Денес на теренот пак се наоѓаат делови на обичајниот систем. Овие се практикуваат во обновени форми во денешниот централен град на Порече, Македонски Брод. На првиот ден Велигден се игра *Кален број*, *мален број* во стилизирана, недвижечка форма, а постојат и повразани обновени обичаи: литијата *покрсти* и велигденските *оро-кули*. Обновувањето може да се благодари на попот Марко Трпковски и директорката на културниот дом, етнолог Милена Стојческа (Стојческа; Трпковски 2013).

Велигденските гачки во Порече

Целиот обичаен систем во описите на Вера Кличкова, покажува посебна структура: помеѓу две ритуални ора – како свечено отварање и затворање – се наоѓаат друштвените игри со драмски елементи.

Зазбирувањето и свеченото отварање

Празнувањето започнува со “зазбирувањето” после литургијата на првиот ден Велигден. Собирот го зазбируваат помлади жени, невести и млади девојки, одејќи од своите маали две по две кон соборот. Таму се распоредуваат една по друга во колце или како тие го викаат, во „танец“. Држејќи се за раце, тие го обиколуваат соборот, пеејќи трипати. Бавните и мирните чекори немаат одреден ритам и по мислењето на Даница Јанковиќ, во минатото оваа игра имала изразито обреден карактер. Без овој ритуал не може да се почне велигденските игри. Придружувана песна е *Собери оро кадан Тодоро*:

Собери оро кадан Тодоро?
„Ја да собера, је не смеја
Од љубовикот, од неверникот,
Тој ќе ми речит, каму ти каму,
Каму ти, каму, што сум ти купил,
Што сум ти купил некњашен пазар,
Некњашен пазар, некња в’недела,

Што ти налеав сребрени копец.“

Другите гачки се играа на вториот или третиот ден Велигден, во зависност од географската местоположба. На пример во селата Тополница и Долни Манастирец повеќе гачки се играа на вториот ден велигден, а другите села главно на третиот ден (Кличкова 1957; Јанковиќ, Д. 1938).

Камила

Ова е игра која има повеќе паралели со зимските преоблечени обичаи во Македонија. Гачката *Камила* има речиси истата содржина како зимскиот маскиран обичај *Цамала* или *Цолома*. Се наоѓа фигура на животно, а во овој случај тоа е камила, има зет и „невеста“, како учесници на пародичната свадба. Се разбира, невестата е маж. Се појавуваат и типичните маскирани и преоблечени мажи со клопотарци на половината. Присуствуваат и хумористични елементи: Попот ги прашува: „Дали се сакате?“ Невестата одговара: „Ја уште кај мајка го сакав, а не ли сега! Зошто сум се застојала до него?“ (Кличкова 1957; Ratkó 2001).

Кален број, мален број

Најпознатата и веројатно најпопуларната игра е *Кален број, мален број*, која по форма имитира растението на растенијата, и се движи во круг како безконечна движечка форма. Во минатото со тоа ја обиколуваа црквата. По форма оваа игра се разликува од сите други игри и ора, може да се рече дека таа е самостојна со своите способности.

Парови од девојки и жени формираат врата со шамиите, под кои протнуваат, во месниот дијалект *прошунуваат* последните парови. Со ова вечно движење, челото на игра покажува имитативна магиска форма на растението (Bólya 2015).

На таков начин играта постојано напредува. Поради Курт Сакс оваа движечка форма како ритуал симболизира вечното обновување на животот во пролет. Ова значење е акцентирано и со видот на пеењето, која е вечна канон-форма, паровите почнуваат да пеат со тргнувањето од крајот на линијата (Sachs 1963).

Оваа игра се појавува и во фолклорот на другите земји, со повеќе движевчи или недвижевчи, контаминирани или редуцирани варијанти. Обичајот, што постои денес во Македонски Брод е статична форма, под која сите луѓе кои сакаат, можат да протнуваат. Да наведеме пример од другите делови на Европа, во унгарскиот фолклор оваа игра се појавува во Великиот пост, со повеќе движевчи варијанти (Ѓурчески 2013).

Вториот дел од нашиот прилог ќе го следите во наредниот, трети број од нашето списание.

A cikk második részét a következő, 3. számban olvashatják.

The second part of this article you can read in the 3rd issue.

Abstract

On the Macedonian territory, there exist interesting phenomena: the Easter dramatic customs, the so called gachki in the Poreche region. It was a living tradition till the 1970s. They were mainly registered by the Jankovich sisters and Vera Klichkova, whose field works provided us with detailed descriptions. Today we can observe gachki in revival forms in Makedonski Brod. In the first part of the article, some of the Easter gachki from the Poreche region are presented.

NIKOLOVSZKI RISZTO

70 ÉV TÁVOL A HAZÁTÓL – A KIMENEKÍTETT GÖRÖG ÉS MACEDÓN GYERMEKEK SORSA

Az idén április 7-én volt 70 éve, hogy több 1000 görög és macedón gyermek a polgárháború borzalmaiktól menekülve elhagyta otthonait, és kapott menedéket a volt szocialista államokban.

Az évfordulóról Beloiannis faluban fotókiállítással emlékeztünk meg. Nyitó előadásomban megemlékeztem arról, hogy mi is történt 70 évvel ezelőtt, hiszen magam is 13 évesen hagytam el szülőfalumat. Az akkori gyermekeknek nagyon nehéz utakon kellett menniük, míg gyalog megérkeztek Jugoszláviába, onnan pedig vonattal az akkori „demokratikus államokba”. Siettek minél előbb olyan biztonságos helyre kerülni, ahol többé nem lehetett hallani a bombák robbanását, az ágyú dörgését és a repülők zúgását.

Az Égei-Makedóniából különféle országokba érkező, nagyrésztben gyermekekből álló csoportok létszámáról nagyon nehéz pontos becslést adni, mert a különféle források eltérőek, és mert a kérdés a XX. század súlyos politikai és etnikai vonatkozású történéseihez kapcsolódik. Nincs ez másképpen Magyarországon sem, ahol az Égei-Makedóniából érkezett gyermekek és felnőttek száma és etnikai összetétele nehezen feltérképezhető.

Egyes források szerint 1948. augusztus 15-étől szeptemberig a Görögországot elhagyó gyermekek száma 50 000 volt. Franciaország amerikai nagykövete szerint a gyermekek száma államonként így oszlott meg: Albánia 2000, Jugoszlávia 1000, Bulgária 3000, Románia 3000, Csehszlovákia 2000, Lengyelország pedig 3000 gyermeket fogadott. Petrosz Kokalisz szerint (volt oktatási miniszter a Görög Ideiglenes Demokratikus Kormányban) a kimenekített gyermekek száma nem volt több mint 17 000. Az 1950-ben Bukarestben tartott GKP KB konferencia a kimenekített gyermekek számát szintén 17 000-re becsüli. Az Ideiglenes Demokratikus kormány szerint 1948 július végén 14 827 gyermek került a „Népi demokratikus” államokba, és 1948 végén már összesen 25 000 gyermek volt ezekben az országokban. A görög kormány szerint az országot elhagyó gyermekek száma 28 000 volt. A

Nemzetközi Vöröskereszt adatai szerint a gyermekek száma államonként a következő volt: Albánia 2000, Jugoszlávia 11 000, Bulgária 2660, Románia 3801, Magyarország 3000, Csehszlovákia 2235, Lengyelország 3000. A Görög Gyermek Segély Bizottság (EVOP) adatai szerint Jugoszlávia 11 000, Bulgária 2300, Románia 3500, Magyarország 2500, Csehszlovákia 3000, Lengyelország 2500 és Kelet Németország 700 gyermeket fogadott be.

A Magyarországra érkezett görög és macedón gyermekeket gyermekotthonokban helyezték el. Balatonkenesén 107 gyermek és 4 anya (majka) került elhelyezésre akik Lak faluból érkeztek. Ők 1948 szeptemberétől 1949. szeptember 16-ig voltak itt, majd áthelyezték őket Balatonalmádiba. Balatonalmádiban összesen 450 gyermek gyűlt össze főként Lak, Nivici, Neret, Viseni, Cseresznicza, Prekopana falvakból. A fehérvárurgói kastélyba 800, Iszkaszentgyörgyre 234 gyermek került. Voltak még gyermekotthonok Zamárdiban Dégen és Tótkomlóson. A gyermekek egyszerre három nyelvet kezdtek tanulni: magyar, görög és macedón nyelvórákon kellett résztvenniük.

Budapesten négy kollégium működött az ipari tanulók részére. A Papparigaszbán 200 fiú, a Zahariadiszbán 300, az Ilektrában 450 lány, és a Mirkában 200 leány tanuló volt.

Görögország 1950-ben négy listát és kérvénysort küldött a Nemzetközi Vöröskeresztnek és az ENSZ főtitkárának, amelyben szülők és testvérek kérik, hogy hozzátartozóik Görögországba térjenek vissza. Ezekben a listákban sok kérdéses adat van. Sok esetben a kérvényező szülő már nem tartózkodott ekkor Görögországban, több esetben pedig kétszer szerepelt ugyanannak a gyermeknek a neve. Például Szamarasz Elefteria kérvényben kéri hogy fia, Kosztasz térjen vissza, ők azonban mindketten Magyarországon éltek.

Íme, ez volt a „vihar gyermekek” sorsa.

Abstract

The data about the Aegean Macedonian refugees who arrived to Hungary in 1948 and 1949 are insufficient and diverse in the different sources. Historian Risto Nikolovski, as a former child-refugee, gives insight into the data, showing the hard paths of these young people who leaved their homes.

ILJOVSZKI RISZTO

A BOGOMILOK ÉS TANÍTÁSUK

II.

A bogomilok korai hitelveinek írásos hagyatéka az eretneküldözések miatt számunkra meglehetősen hiányosak. Tanításuk rekonstruálásához a legfőbb akadály az, hogy a legtöbb ránk maradt írásos forrásadat ellenfeleik tollából származik. Azonban ez utóbbiak írásaiban olyan utalásokkal találkozhatunk, melyek arra mutatnak, hogy az eretnekeknek megbélyegzett bogomilok egyértelműen elutasították az orthodox és katolikus egyházak alaptanításainak vélt néhány tanát. A bogomilelles forrásadatok mellett rendelkezésünkre állnak még nagyon kis számban apokrif alkotások, amelyeknek sikerült fennmaradniuk az évszázados üldöztetések alatt.

A bogomilizmus *Bulgáriában*, de különösen *Makedóniában* nagyon gyorsan terjedt el. Ebben elsősorban a X. század végén a Balkán-félszigeten lezajlott politikai események is közrejátszottak. Ugyanakkor nem feledkezhetünk el a korábbi évszázadokban a Bizánci Birodalom területén lezajlott képromboló mozgalom utóhatásáról és a szerzetesrendek birodalomszerte nagymértékű elterjedésének a befolyásáról. A mozgalom tagjainak és követőinek különböző etnikai összetétele (szlávok, örmények, görögök és mások) elvezetett a különböző irányzatok kialakulásához magában a mozgalmon belül. Ennek ellenére az összes bogomil irányzatot a dualista tan egyesítette, amely lényegében a két őselv, a *jó* és a *rossz*, a *világosság* és a *sötétség* létezéséről és örökös küzdelmükről szóló gondolatban fejeződött ki. A bogomilok azt hirdették, hogy a világegyetemben két őselv létezik: a jó és a rossz. Véleményük szerint a Mennyország és az ember lelke a jó, a látható világ és az emberi test pedig a rossz őselv teremtménye. E vallási tanítás egyes irányzatai a dualizmus szélsőséges elveit is vallották: szerintük a jó és a rossz küzdelme örökké fog tartani, és ez a küzdelem győztes nélkül fog bekövetkezni.

Ezek után felvetődik a kérdés: *vajon mit tudunk a bogomilok tanításáról?* Előadásunk további részében szó esik a bogomil kozmogóniáról, a bogomilok vallási, illetve hittani elképzeléseiről, erkölcsi magatartásáról, és nem utolsósorban a társadalomról szóló nézeteiről.

Kozmogónia

Bogomil tanait a hivatalos egyház képviselői dualistának nevezték. Ebben az ún. „dualizmus” témában különös módon kifejezésre jutott az eretnekekkel szemben megfogalmazott bírálat. Az egyházi dogmatikusok azt akarták ráfogni a gnosztikusokra, hogy a sötétség birodalmát Isten birodalmával örökké egyenrangúnak tekintik. Azt tudjuk, hogy a dualista gnosztikus filozófiai tanok azt hirdették, hogy e világunk a jó és a rossz, a fény és a sötétség harcának a színhelye. A jó forrása az isteni fény, melyet a sötét erők a test börtönébe zártak. A kettőnek a küzdelmében végül is a jó fog majd felülkerekedni.

Azonban minden dualistának keresztelt gnosztikus rendszer valódi üzenete a fény végső győzelme a sötétség felett. Az ilyesfajta gyanúsítgatások ellenére Bogomil és a sok névtelen követője túlmentek a lakott világon, és a *Kozmosz keletkezéséből indultak ki*. Ők csupán azt hirdették, hogy *öröktől fogva és örökké egyetlen isteni birodalom létezik*. Tulajdonképpen tanításukat kiegészítették a keresztény hagyományokkal: *Isten, a világ (a világmindenség), vagyis a Kozmosz, s nem pedig az anyagi világ megteremtője és a fény forrása*, aki a hetedik mennyben lakozik. Azonban egy mulandó, istentelen világ keletkezett a lakott világban, amikor *Satan-el*, a legfőbb angyal elhatározta, hogy saját világot alapít.

A bogomilok azt tanították, hogy hajdanában létezett egy jó *Isten*, aki létrehozta, illetve megalkotta a hatalmas és végtelen Kozmoszt (világmindenséget), amely négy forrásból táplálkozott. Ezek a források a tűz, víz, levegő és a föld voltak. A jó Isten ezzel együtt hét mennyországot is létrehozott a világűrben. Istennek két fia volt: az idősebb *Satan-el* (Lucifer) és a fiatalabb *Mikha-el*. Ezt az isteni birodalmat a jó Isten idősebb fia és számtalan angyal segítségével kormányozta.

Azonban egy idő múltán *Satan-el* hűtlen lett apjához: trónját Isten trónja fölé akarta helyezni. Miután követőinek megígérte a súlyos adók alóli megszabadulást, sikerült neki az angyalok egy csoportját maga mellé állítania, és elhatározta, hogy saját birodalmat létesít a hetedik mennyországban. Azonban Isten időben felfedezte az elpártolást, és hűtlen fiát a bukott

angyalokkal együtt örökségül számúzta a menny legalsó részébe, a földre, és ezzel egyidőben megfosztotta őket gyökereiktől, ruházataiktól és koszorúiktól.

Ezután *Satan-el* angyalaival együtt a földre szállt, ahol saját birodalmát, mint demiurgosz teremtette meg: tengereket és óceánokat hozott létre, elrendelte, hogy a földön növényzet, állatok és a tengerekben halak jöjjenek létre. *A bogomilok szerint ő maga a gonosz, a sötétség, aki az isteni fényt a testbe zárja és elhelyezi az általa létrehozott anyagi világba.* Miután ezt megtette, elhatározta, hogy a maga képére megteremti az embert, aki neki fog majd szolgálni. A bogomil értelmezés szerint így jelentek meg a földön *Ádám és Éva*. A teremtés után *Satan-el* egy féligazság sugalmazásával megtévesztette az ártatlan Istenben bízó Embert és önállóságra bízta. Ezzel *Ádám* magát és leszármazottjait a föld urának eladta, és ettől kezdve ellenségeivel való örökös háborúzások közepette „orcájának verejtékével ette kenyerét”.

Egy másik bogomil hiedelmi mondanakör szerint *Satan-el* az Isten fia volt, irigysége és gőgje miatt lett letaszítva az égboltról, és létrehozta a földi világot és az embert, akibe nem sikerült lelket öntenie. *Satan-el* ellopta az ember lelkét az Istentől, vagy egy másik értelmezés szerint felosztotta az Istennel az érdekszférákat: az Isten, aki *Ádámba* lelket öltött, megkapta a lélek, *Satan-el* pedig a test feletti hatalmat. Később elbűvölve *Éva* szépségétől és az Isten iránt érzett irigységtől *Satan-el* kígyó képében elcsábította az első nőt. A megszületett két gyermek, *Káin* és *Kalomena*, lelki és testi cinkosai lettek *Satan-el*nek, s ezután kezdték elpusztítani az Isten lelki utódait (*Káin* megölte *Ádám* és *Éva* fiát *Ábelt*). Az emberek, megfélemlítve az igazi Istenről, elkezdtek *Satan-el*t tisztelni, akinek támogatója az elsők között *Mózes* lett „bosszúálló” és „mocskos” törvényeivel.

Ilyen helyzetben a jó Isten megsajnálta az embereket, és megmentésükre elküldte emberi formában *Jézus* képében második fiát *Mikha-el*t, akit a Jordánfolyóban való megkereszteltetése után Isten „választottja” áldozati bárányként jelentett ki, és galamb formájában a Szent lelkét adta neki. Ekkor *Jézus* hatalmat nyert az *Ádám* és *Satan-el* szerződését tartalmazó *agyagtábla (hierographon)* eltörésére, és *Jézus* áldozati bárányként való önfeláldozásával legyőzte *Satan-el*t. Elvette tőle az „il” („-el” = Isten) végződésben rejlő isteni erejét és a pokolba taszította. Ezzel *Jézus* megnyitotta az emberek számára a Mennyek országát, ahová vissza is tért. *Satan-el*, így elveszítve istenségét

Sátánná (Mamonná), azaz a gonoszság lelkévé vált, aki a földi uralmát a (Római és Orthodox) egyházak megteremtésével gyakorolja. Hitük szerint ő volt az eredete az egyházszervezeteknek, a papi ruháknak, ceremóniáknak, szentségeknek, böjtöléseknek, a szerzetesekkel és papokkal együtt. A bogomilok mindezeket a Sátánnak, az emberiség megtévesztésére létrehozott eszközeinek tartották, amiket arra használt fel, hogy a népek figyelmét a lelki valóságról az anyagi tüneményekre terelje, hogy „mennyei kincseket ne gyűjtsenek”.

Hittani tanításuk

A bogomilok elutasítva az *Ószövetséget* a prófétákkal együtt, annak csak a Dávid-zsoltárokat és a próféták könyveit fogadták el. Nagy jelentőséget tulajdonítottak az imádkozásnak és a hittanítás terjesztésének. Tanításaikat szinte kizárólag az *Újszövetségre*, az *Apostolok Cselekedeteire és Leveleikre* alapozták, és azokat saját módon tolmácsolták. Ezenkívül, hasonlóan a paulikiánusok dualista és neognosztikus hittételeihez, tanaik hirdetéséhez felhasználták az apokrif irodalom szerzőinek műveit, amelyek korukban már ószláv nyelven is széles körben elterjedtek. Ezek közé tartoztak a *Történelmiesített Biblia*, a *Levél a Mennyből*, a *Vándorlások Mennyben és Pokolban*, számos *Ádám- és Kereszt-legenda*, és a „*Kalfiki perehozsje*” c. vallásos gyűjtemény, valamint több hasonló írás is. Ezekkel az útjaikon kezükben és a tarisznáikban felhalmozott iratokkal a bogomilok szívesen megosztották nézeteiket az érdeklődőkkel, és az évszázadok során sok-sok „lelki szegénynek” nyújtottak a hivatalos, világias egyházállamoknak elnyomó hatalmától független lelki reménységet, és így vetették el azokat a magokat, amikből a későbbi európai reformáció is kinőtt.

Az eddigi tudományos kutatásokból kiderül, hogy a bogomilok tanításának lényege a világ kettőségének a létezése állt, amelyben a jó és a rossz állandó harcban áll. A földi világot és az emberi testet az ördög teremtményeinek tekintették, az ember lelkében létező égi világot pedig az őselv létrehozójának vélték. Az evilágot mint a jó és a rossz harcának tekintették, amelyben minden ember arra hivatott, hogy részt vegyen abban. A *jó az Isten*, viszont az emberben lakozó lélek múlhatatlan. A *rossz a múltó*

anyag, illetve a test. Meg voltak győződve abban, hogy az Isten nem azért teremtette mindazt, hogy megsemmisítsék, s mivel a látható dolgok nem a jó *demiurgosz*, világteremtő szellem, hanem a rossz Istentől fognak megsemmisülni. Mivel az anyagi világ gonosz, ezért a bogomil tanítás követőinek fő célja legyen a testben bezárt léleknek a felszabadítása. Az Evangélium szavaira hallgatva: „*Legyetek tehát tökéletesek, amilyen tökéletes a ti égi Atyátok!*” (Máté 5,48), a keresztény férfiak és nők arra törekedtek, hogy lelkiileg tökéletesítsék, illetve legyőzzék a testi szenvedélyeket önmegtartóztatással, böjtöléssel és imádkozással.

Az erre való törekvés útján elért eredmény alapján a bogomil gyülekezetekben megkülönböztették a „*tökéletes*” (совршени; gör.: τελειοι; lat.: perfecti) hívőket, akik vezető és szervezési szerepkört tölthettek be, és a tanítás minden (kozmológiai, krisztológiai és eszkatológiai) részletébe be voltak avatva. A bogomil tanok alapvető elveivel egyetértésben vagyonukról lemondva aszketikus életmódot folytattak, s tartózkodtak az anyagi javak halmozásától. Ők voltak azok, akik elutasították a családalapítást és a házasságot. A „*tökéletes*” bogomilok jól ismerték az Evangéliumot és a böjtöt, az önmegtartóztatást gyakorolták (a húsevéstől, a borivástól, a hangos, illetve túlzott multságoktól távol tartották magukat és a szerzetesekhez hasonló sötétszínű ruházatot viseltek). Egyetlen teendőjük az volt, hogy az Evangéliummal a kezükben terjesszék saját tanításukat, oktassák hallgatóikat és híveiket a keresztény erkölcs betartására: kerüljék a paráznaságot és a gyilkosságokat, legyenek jámbor és mértéktartók, ne hazudjanak, ne legyenek indulatosak stb. A „*tökéletesek*” erkölcsi alapelveiből kitűnik az, hogy tanításuk a korai keresztény irodalomból merített eszmények egész sorát újból felélesztette. E végletes aszketikus életmódot folytató bogomilok rétegét a két uralkodó egyház (orthodox és katolikus) szerzetesrendjeihez hasonlíthatjuk.

A másik oldalon ott találjuk az egyszerű „*hívőket*” (верници; lat.: credentes), akik a közösség tagjainak számítottak és részt vettek a nappal és éjszaka folyamán többszöri alkalommal megtartott szertartásokban, s nem utolsósorban a szigorú önmegtartóztatásokban. Feladatuk egyes egyházi-erkölcsi szabályok tiszteletben tartása, meghatározott napokon a böjtölés és a gyakori imádkozás. Számukra a szigorú aszketikus erkölcsi életmód nem volt kötelező. A „*hívők*” házasodhattak, magántulajdont birtokolhattak és a

mindennapi teendőiket végezhatték. A legalacsonyabb szinten a „hallgatók” álltak, akik még nem voltak a bogomilok egyházi-filozófiai hitvallásába felszentelve és nem is voltak a közösségek tagjai, sőt még nem is vettek részt a közösségek vallási szertartásaiban. A bogomilok szervezettségének hármass fokozatú felosztása tulajdonképpen a régebbi társadalmi-vallási tanításokból eredt. Erről a hármass szervezeti felosztásukról már Theophylaktosz Lakapénosz konstantinápolyi patriarcha is tesz említést. A „tökéletes” hívőket, mint lelki előljáróként tisztelték, akiknek a száma sohasem volt különösen nagy. Ők azok, akik a Bibliát ószláv nyelvre fordították és megőrizték szláv népi neveiket. Ez a szerzetesi eszménykép csak a kiválasztottak számára volt elérhető. Egyes-egyedül az igazi keresztények, vagyis a „perfecti”-k ismerték a bogomil tanítás összes titkát. Az egyszerű hívők vétkezettek ugyan, azonban kötelesek voltak alávetni magukat a kiválasztottaknak, haláluk előtt fel kellett venniük a „lelki megkeresztelkedést”. Ezek alapján a kezdeti keresztény közösségekhez hasonlóan kialakított és megszervezett közösségeikben négy alapvető szertartást gyakoroltak: általános imádság közös étkezéssel és szentbeszédekkel, a közösség tagjainak kölcsönös gyónása, a „lelki megkeresztelés” a nemrég megtért hívek („hallgatók”) fölött, és végezetül azoknak a „hívőknek” a beavatása, akiket méltónak ítélték a felszentelésre (τελειωσις; consolamentum) a „tökéletesek” körébe.

A bogomilok azt hirdették, hogy a földi élet csak tünemény, amikor is felkészülhetnek a valódira, a lélek országára, Isten birodalmára. Éppen ezért hevesen támadták a hatalmon lévő hivatalos keresztény felépítményt, különösen a papságot a püspökökkel az élükön, akik letértek az evangéliumi elvek útjáról és minden hatalmat megszereztek a hívők felett. Az egyházi szervezetről azt állították, hogy nincs semmi köze az igazi keresztény közösséghez. A későbbi protestánsokhoz hasonlóan önmagukról azt állították, hogy a korai kereszténységhez való visszatérést vallják, és az „evangéliumi egyenlőség” nevében elutasították az egyházi hierarchiát, a hatalmat és az erőszakot. Tekintettel arra, hogy a hivatalos egyházat, mint az igazi keresztények szervezetét nem ismerték el, nem tartották magukra kötelezővé az egyetemes és a helyi egyházi zsinatok határozatait sem, amelyeket leggyakrabban a császár, a cár, illetve a fejedelem részvételével hoztak meg. Nem fogadták el az egyházatyák alkotásait sem, mert azokat *novotariumoknak* tekintették, amelyek

tulajdonképpen az eredeti kereszténységtől való eltávolodáshoz vezettek. Emiatt a legtöbb alkalommal ki is voltak átkozva az egyház részéről.

A bogomil tanok elterjedésének kezdeti szakaszáról nagyon kevés a tudásunk. A paulikiánusokhoz hasonlóan elvetették a keresztény egyházi szervezetet, az egyházi tulajdont és a tized fizetését, annak ellenére viszont létrehozták a saját egyházi hierarchiájukat (püspökök, előljárók, vendégek). A X-XI. században a bogomil vallási közösségek élén egy közös vezető állt, aki saját tanítványokkal rendelkezett, akiket apostoloknak is nevezték. Vallási előljáróik egyes-egyedül csakis a közösség választott meghatalmazottjai voltak. Később különálló közösségek szerveződtek, s ezek élén az ún. „öreges” (дедец=vének, előljárók) álltak. Istentiszteleteiket nem imaházakban vagy templomokban, hanem kizárólag magánházaknál, különösen valamelyik „tökéletes” hívő házában, vagy a szabad ég alatt tartották nagy egyszerűségben. Rendelkezéseiket közös és egyszerű rituális helyiségekben történő szertartásokkal gyülekezeteikben közösen hozták, s magát a gyülekezetet tekintették „választottnak”, ahol minden tag elérhette a krisztusi tökéletességet és maga is Krisztussá válhatott. Azt hirdették, hogy *Pál apostol* maga is úgy tanított bennünket, hogy a tanulatlan egyszerű embereknek egymást kell oktatniuk, s ezért maguk közül „tanító szolgálakat” választottak a hívők között, s ezért semmilyen különleges hatalommal felruházott papok sora nem állt felettük. Az őskeresztények mintájára egymás között gyóntak, a gyónás pedig nyilvános jellegű volt azzal a céllal, hogy az illető hívő kibéküljön a közösség összes tagjával. Elvetették az istentiszteletet (liturgiát) és a szent titkokat, mert azt tartották, hogy azokat nem Jézus adta át a hívőknek, hanem maga az egyház honosította meg azokat. Ezt azért is tették, mert azt hangoztatták, hogy az egyházi liturgiát maga *Aranyszájú János* (*344 k.-†407.) egyházatya alkotta meg.

A bogomilok tagadták a Szentháromságot, vagyis a Fiúnak az Atyával és a Szentlélekkel való személyes egységét. Krisztusról *doketista* elveket vallottak, és ezek alapján elutasították *Jézus* isteni születésének tanát. Szerintük ő csak látszólagos emberi testtel rendelkezett, aki nem is szenvedett, sőt meg sem halt. Mivel a test anyag, tehát azt a Sátán alkotta, Isten fia pedig nem költözhet egy ilyen testbe, ahol minden – a munka, az étel, a testiség, a pénz, az állam és az egyház – az ő teremtménye (sőt a próféták és a teljes Ószövetség) a Sátánt

éltetik, az ő bábjai, és aki ezeknek él és szenteli életét, az a Sátánt szolgálja. Ezért az ő csodái csak szimbolikus értelemmel foghatók fel. Elvetették a szentségeket és a keresztény egyház által elfogadott ünnepeket a mindenféle *Mária* tisztelettel és az „Isten Anyja” címmel együtt. A Jézus által véghez vitt csodákat kizárólagosan lelkileg értelmezték, és ezzel összefüggésben számukra az Anyaszentegyház egy lelki közösséget jelentett, melyben mindenkinek egyenlő része van. Emiatt a bogomilok nem ismerték el az egyházat, mint Isten házát, s ehelyett saját házaikba, otthonaikba zárkóztak el, ahol imádkoztak és egymásnak gyóntak. Tanítóik, akik egymástól különálló közösségekben folytatták tevékenységüket, létrehozták az uralkodó keresztény egyházhoz hasonló hierarchikus rendszerüket. Szerintük a dualista egyházuk az igazi egyház, és ők az apostolok utódai, vallási előljárójuk Péter apostol utóda, s nem is a patriarcha, illetve a pápa. A keresztény egyház templomait megvetették és azokat a Sátán imaházainak tekintették, ahol a bö beszédek egész halmazával ámítják a hívőket. *A bogomilok tagadták a test feltámadását*, hiszen az a Sátántól ered, azzal érvelve, hogy egyes egyedül csak a lélek képes feltámadni. Továbbá, tagadták az eucharisziát (áldozati mise; oltári szentség): hitük szerint csak az Úr szava a mennyei kenyér, amely nem válhat Isten fiának testévé, a bor pedig a vérévé, ugyanis ezek földi, anyagi dolgok, tehát a Sátán teremtményei. A kenyér és a bor természetes ételek, amelyekben semmiféle szent dolog nem rejlik, továbbá a megkeresztelkedéskor igénybe vett víz és olaj egyszerű folyadékok és semmiféle titokzatosság nem rejlik bennük. A papok előtti gyónás, valamint az ehhez kapcsolódóan a bűnökhöz tartozó penitencia (vezeklés, bűnbánat; bűnhődés) a bogomil elvek szerint szükségtelen.

A korábbi *bizánci képromboló*khoz hasonlóan, a szentképekkel (ikonok) való ábrázolást kigúnyolták, és azt bálványimádásnak tartották. Ugyanúgy a szentek, a kegytárgyak, s főleg a kereszt tiszteletét is megtagadták, mondván, hogy nem hódolnak azon kínzásra használt tárgyak előtt, amivel Isten fiát kifeszítették, és ezzel az Urat meggyalázták. Ehhez hasonlóan a szentek csontjainak (ereklyéinek) tiszteletét babonáknak tekintették.

A bogomilok megtagadták a gyermekkeresztiséget, és nem olaj-, vagy víz általi, hanem öntagadás, imádságok és a könyveikből áradó éneklések általi lelki átalakulásnak tartották keresztelési szertartásaikat, és csakis azokat a felnőtt férfiakat és nőket keresztelték meg, akik személyes elhatározottságuk

alapján bizonyítottan is felfogták a szertartások lelki jelentőségét. Ezzel összefüggésben, ők tagadták a házasságot, a gyermeknemzést, amelyeket nem is tekintettek szentségeknek. A születendő gyermekeket az Ördög fajzatjainak nyilvánították. Ugyanis, tanításuk szerint a házasság Ádám műve miatt elvetendő. S végezetül, nem tartottak böjtöt sem. Összefoglalóan annyit mondhatunk a bogomilok hittani tanításáról, hogy alapjában véve az ember vallási és hittani jelképtárát a józan ész határán belül szűkítették.

Erkölcsei tanításuk

A bogomilok erkölcsi tanítása következetesen *dualisztikus* volt. A bogomil erkölcs az emberi élet tiszteletén alapult. E világot a *Sátán* uralmának tekintve a bogomilok a hatalomra és a gazdagságra való törekvést teljes egészében e megtevesztés eredményének vélték, s ezért úgy gondolták, hogy az igazságot kereső, igyekvő léleknek távol kell tartania magát a Világ minden gyönyörének túlzásaitól. Ők elítélték az ember minden olyan tevékenységét, amely közeli kapcsolatot teremt az anyagi világgal. Éppen ezért tartózkodniuk kellett a túlzott húsevéstől és a borivástól. Azonban vegetáriánus álláspontjuk mellett óva intettek az aszketizmus ellen is, azt hirdetve, hogy az igazaknak Isten áldásai és tanításai nyújtanak lelki boldogságot, mivel „ők a föld sója”. Az egynejséget éppoly bűnnek tartották, mint a kicsapongást vagy a többnejséget.

A bogomilok nem alkottak szervezett egyházat, tevékenységük során egymást oktatták. Nemcsak az emberölést, hanem minden lélegző és mozgó élőlény elpusztítását elítélték. A bogomil erkölcs elutasított mindenfajta hazugságot, amely idővel visszataszító ellenszenvet támasztott bennük a kereskedelem iránt, amely véleményük szerint „elkerülhetetlenül elvezet a hazugsághoz, csaláshoz, hitelességhez”. A politika terén kerülték a közéleti pályát és a politikával való foglalkozást. A földesúri hatalmat, a föl- és alárendeltségi szolgálati viszonyt és a háborút az ördög művének tartották, ezért viszont pacifistáknak is tekinthetjük őket. A lopást, mint az ördög műve elleni tettet, nem tekintették különösebb vétkeknek. Épp emiatt is tagadták a bíraskodás jogát.

Elsősorban földműveléssel, mesterségek űzésével és művészetekkel (jeles kőművesek és szobrászok) foglalkoztak. Azt is hangoztatták, hogy mindenki a

kétkezi munkájából éljen. Számukra egyaránt elítélendő volt a könyöradomány megadása és elfogadása, úgyhogy gyülekezeteik tagjai körében nem létezett a koldulás intézménye. Híveiknek megtiltották a túlzott hús-, sajt- és a tejtermékek fogyasztását. A bogomilok ugyanúgy lenéztek mindenfajta kényszer- és fölösleges munkatevékenységet, és azokat az ördög előtti hódolatnak tartották, mivel úgy vélték, hogy nem érdemes túl sokat fáradozni az evilági dolgokért.

Egyes kutatók azt is feltételezik róluk, hogy a korabeli európai művelődési színvonalhoz képest a mozgalom tagjai körében kifejezetten magasabb volt az írásbeliség. A görög és latin írásbeliséget elutasítva az *ószláv cirill írást* vezették be. A Bibliában használt idegen görög és zsidó nevek használata helyett a bogomilok termékeny irodalmában kizárólag szláv prozopo-, geo-, topo- és etnográfiai kifejezésekkel találkozunk. Példának okáért megemlíthetjük a *Godin, Ljubomir, Tvrtko, Radomir, Miroslav, Boleszláv, Dragomir, Vladimir, Dragos, Boriszláv* stb. neveket. Ezt legfrappánsabban a Balkán középső részén, elsősorban Bosznia területén, fennmaradt sírtemetők feliratai és a ma is, a balkáni népek körében használt nomenklatúra is bizonyítják. Gyülekezeteikben mindenkit felbátorítottak a Szentírás olvasására, és nemcsak a hivatott elöljáróik, hanem a hívők is egymást tanították az írás-olvasásra.

A kutatások eddigi eredményei alapján azt is megállapíthatjuk, hogy a bogomil hívők körében, elsősorban a „tökéletesek” között, a férfiak mellett ott találjuk a nőket is. A bibliai felfogással ellentétben, amely azt írta elő, hogy a nő Ádám bordájából jött létre és emiatt másodrendű és alárendelt teremtés, a bogomilok azt prédikálták, hogy a nőnek a férfival együtt egyforma joga van, hogy részt vegyen a közösségek vallási életében. Ezért körükben a *nők* az emancipáció terén elég magas szintet értek el, ami viszont lehetővé tette számukra, hogy megtanuljanak írni-olvasni, anyanyelvükön prédikáljanak és olvassák a Szentírást és az apokrif műveket. A bogomil közösségekben együtt éltek a keresztény férfiak és nők. A nőket nem tekintették alárendelteknek a férfinemnek, mivel szerintük mindkettő az evilági testhez tartoznak. A bogomilok fő törekvése – az anyagi világ elhagyásával a szellemi valósághoz való visszatéréssel – mind a férfiak, mind a nők részéről megkövetelte a földi lét radikális tagadását. A nőknek joguk volt a felszenteléshez, a meggyónáshoz,

és egyházi vonalon előre léphettek s tökéletessé válhattak, ami viszont kihívta az orthodox és katolikus papság haragját. Egyes tudományos eredmények szerint a bogomil közösségeken belül a tökéletességet elért férfiak és nők számarányát 1:3-ra tehetjük. Ezt a gondolatmenetet befejezve, nyugodtan állíthatjuk, hogy a bogomilok erkölcsi szigorát még a legádázabb ellenfeleik is elismerték.

Társadalmi nézeteik

Bogomil, mint korának többi hittérítője, elítélte az egyház és az állam önkényét és az egyszerű emberek elnyomását. Osztotta számos gnosztikus gyülekezet gondolatait, amelyek a Balkán déli részén folytatták hittérítő tevékenységüket. Híveit arra buzdította, hogy váljanak „*theotokosszá*”, vagyis Istenszülővé. Sikeresen lépett fel a jogfosztottak és elnyomottak szószólójaként, követelve a szabadsághoz és az üdvösséghez vezető szabad akarat jogát. Ennek alapján ***a bogomilok tanításának vallási alapjait a korai kereszténységben kereshetjük, amikor is az Istenhez való közeledés útján nem volt szükség közvetítőkre, még különálló egyházi építményekre sem.*** Egyes kutatók álláspontja szerint a kereszténység e sajátos szláv mozgalmára a régi szláv pogány vallási képzetek is hatást gyakoroltak, amelyek a természet hitvilágából táplálkoztak, sőt ma is táplálkoznak.

A hivatalos és eluralkodó kereszténységgel szemben, amely azt mondja, hogy minden hatalom az Istentől ered, a bogomilok azt hirdették, hogy minden hatalom ennek a lakott világ fejedelmének, az Ördögnek a műve. Tanításuk szerint *minden ember egymásnak a testvére*. Ők elutasították az egyházi hierarchiát, a hatalmat és az erőszakot az „evangéliumi egyenlőség” nevében. Egy, a középkorral foglalkozó, jeles szerb történész álláspontja szerint a bogomilizmus „kommunista és anarchista vegyületből” állt, mert a család, az egyház és az állam ellen lépett fel.

A bogomilok nem ismerték el az esküt (*feud*) amelyen tulajdonképpen az egész feudális rendszer alapult. Tagadták a világi uralkodóknak a halálos ítéletek meghozatalának a jogát. Saját híveiket engedetlenkedésre bujtogatták azok iránt, akik hatalmon voltak, gyűlöljék a papságot, szidják előljáróikat, dorgálják a bojárokat. Amíg a „tökéletes” bogomilok a vagyoni halmozás, a vérontás és a gonosszal szemben folytatott harc ellen prédikáltak, addig az

egyszerű „hívők” és a „hallgatók” (legnagyobb részük a parasztságból és a városi szegénységből került ki) a bojárok és a felső papság elleni küzdelmeikben elvesztett földbirtokaik és vagyonuk visszaszerzésére törekedtek. A világi és egyházi hatalommal való szembeállásukról Kozma presbiter vitáirában is sok helyen megemlékeznek. Elutasították az adófizetést, a hadba lépést és a munkát a feudális uraiknak. Ezért elítélték a fegyverforgatást és az emberek közötti háborúskodást. Emiatt könnyörtelenül megbüntették őket mind azokban a középkori államokban, ahová elértek és terjesztették tanait. Büntették őket a keleti orthodox és a római katolikus egyházi szervezetek, a bizánci császárok, a bolgár cárok, a szerb nagyzsupánok, majd királyok, a magyar királyok és a horvát bánok. Mindezt azért is tették, mert nem utolsósorban *szegénységet prédikáltak és a gazdagság, no meg a gazdagok ellen léptek fel*. A bogomilizmus legfőbb törekvése az állami és egyházi hatalommal szemben kifejtett ellenállás, ami elősegítette a mozgalom gyors és széles elterjedését a balkáni szlávok körében. Ez egybeesett a szláv törzsek egyidejű ellenállásával és megkeresztelésével a IX-X. században. A törzsek nem akarták elveszíteni függetlenségüket, hogy valamelyik császár, cár, király, fejedelem vagy földesúr hatalma alá kerüljenek, és annak adófizető alattvalói legyenek. A bogomil tanítás a X. század második felében kedvező talajra talált a Bolgár és a Bizánci Birodalomban, ahol tömegmozgalommá szélesedett ki. Társadalmi bázisát elsősorban a parasztság alkotta, de nagyszámú híveit és követőit a későbbiek során megtaláljuk számos városban is, többek között a XI-XII. században még a Bizánci Birodalom fővárosában Konstantinápolyban.

Egyszóval, a **bogomilok**, felkészülve az egyházi pompa és gazdagság, a hierarchia és az udvari cselszövények elleni küzdelmekre, kifejezetten **a korai kereszténység közösségeihez törekedtek visszatérni**. A történettudósok a bogomilok dualisztikus tanítását az elnyomottak elégedetlenségének hangadóiként magyarázzák, azonban ők sem tudják teljes egészében megmagyarázni és feleletet adni arra, hogy **„a mindenható és igazságos keresztény Isten egyeseknek sok jót és kevés rosszat, másoknak pedig sok rosszat és kevés jót”** nyújt. Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy amíg a keresztény egyház és apologétái ezt az ellentmondást semmiképpen nem tudták megmagyarázni, addig a dualista elveket valló bogomil hívők egyszerűen a két Isten létezésével oldották meg. Tulajdonképpen ez a mozgalom az uralkodó

egyház elutasításával együtt a világ fennálló rendjének az elvetését is jelentette, melynek leghatalmasabb szellemi támasza az egyház volt. Így nyugodtan állíthatjuk, hogy a bogomilok tanítása az uralkodók, a hatalmasok és a gazdagok elleni tiltakozás egyik megnyilvánulása volt. Mint vallási tanítás a bogomilizmus nyomai a XVII. századig fennmaradtak.

Abstract

Historical records about the early teachings of the Bogomils are scarce. Most of them are accounts written by their enemies. In addition, there are a few apocryphal works that survived the centuries of persecution. Hence the question arises: what do we know about the teachings of the Bogomils? We discuss findings about Bogomil cosmogony, the Bogomils' religious concepts, morality and views on society.

Ajánlott források és irodalom

Annae Comnenae Alexias. Rec.: D. R. Reinsch-A. Kambylis. I: Prolegomena et textus. II: Indices digesserunt Foteini Kolovou et D. R. Reinsch (Berlin, 2001. – CFHB, 40/1-2.).

Euthymius Zigabenus. *Adversus bogomilos*. Ed.: J.P. Migne, PG, t. 130 (Paris, 1865), c. 20-1360.

Euthymius Zigabenus. *De haeresi Bogomilorum narratio*. Ed.: J.P. Migne, PG, t. 131 (Paris 1864), c. 40-57.; = In: *Ficker, G.* *Die Phundagiagiten*. Ein Beitrag zur Ketzergeschichte des byzantinischen Mittelalters (Leipzig, 1908.).

Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae ope ab I. Bekkero suppletus et emendatus I, II. 3-43 (Bonnae, 1838-1839. – CSHB.).

Germani patriarchae Constantinopolitani Epistola ad Consatntinopolitanos contra Bogomilos. Ed.: *Ficker, G.* *Die Phundagiagite*. Ein Beitrag zur Ketzergeschichte des Byzantinischen Mittelalters (Leipzig, 1908.).

Ioannis Zonarae Epitomae historiarum libri XIII-XVIII. Ed.: *Th. Büttner-Wobst* (Bonnae, 1897. – CSHB.).

Iohannis Zonarae Lexicon. I-II. Ed.: *J.A.H. Tittmann*. (Lipsiae, 1808.).

Mathaios Blastares. Ed.: *K. Ralles-M. Potles*. *Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων*, T. VI (Athen, 1859.); = Athen, 1966².

Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica. Ed.: C. de Boor (Leipzig, 1880.); Nikephoros Patriarch of Constantinople. Short History. Ed.: C. Mango (Washington, D.C., 1990. – CFHB, 13.).

Theophanis Chronographia, I-II. Ed.: C. de Boor (Leipzig, 1883-1885.).

Ангелов, Д.-Примов, Б.-Батаклиев, Г.: Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори (София, 1967.).

Велев, И.: Беседа против Богомилите на презвитер Козма (Скопје, 2011.).

Иванов, Й.: Богомилски книги и легенди (София, 1924.);= София, 1970².

Петровскій, Н.: Письмо патриарха Константинопольскаго Теофилакта царю Болгарии Петру., Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ XVIII, 3 (1913), 356-372.; = *Dujčev, I.: Medioevo Bizantino-Slavo. T. I. (Roma, 1965., 282-315.); = Grumel, V.: Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople. Vol. I. Les Actes de Patriarches. Fasc. II. Les Regestes de 715 à 1043. (Chalkedon, 1936., 222-224.: Reg. 789.); = Paris, 1972.*

Презвитер Козма. Беседа против Богомилите. Превод: В. Сл. Киселков (Карнобат, 1921.); = София, 1943²; = s. l. 1998³.

Попруженко, М.Г.: Козма Пресвитеръ. Болгарский писатель X вѣка (София, 1936.).

Попруженко М. Г.: Синодик царя Борила (София, 1928.).

Enciklopedija Jugoslavije, 1. (Izdanje i naklada Leksikografskog Zavoda FNRJ., s.l., s.a.).

Moravcsik, Gy.: Byzantinoturcica, I-II. (Berlin, 1983³).

Obolensky, D.: The Bogomils. A Study in the Balkan Neo-Manichaeism (Cambridge, 1948.).

Ostrogorsky, G.: A Bizánci állam története (Budapest, 2003.).

Tóth B. Damján OFM: A bogomilizmus a 11-12. század folyamán a Bizánci Birodalom területén. Kapcsolatok a messzaliánus mozgalommal? In: A szent atyák nyomdokait követve. In memoriam Vanyó László (Bizantinológiai Intézet Alapítvány., s.l., 2003., 405-418.).

Ангелов, Д.: Богомилството в България (София, 1980⁴).

Ангеловска-Панова, М.: Богомилството во духовната култура на Македонија (Прилеп, 2004.).

Богомилството на Балканот во светлината на најновите истражувања (Скопје, 1982.).

Драгојловиќ, Д.: Богомилство на Балкану и у Малој Азији, I. Богомилски родоначалници (Београд, 1974.).

Драгојловиќ, Д. - Антик, В.: Богомилството во средновековната изворна граѓа (Скопје, 1978.).

Енциклопедия България. Том 1. (София, 1978.).

Златарски, В. Н.: Историја на българската држава прѣз срднитѣ вѣкове. I, 1-2. (София, 1918, 1927.).

Историја на България. Том втори. Първа българска држава (София, 1981.).

Историја на македонскиот народ. Том први (Скопје, 2000.).

Новая Российская Энциклопедия в 12 томах. Том III (1). (Москва, 2007.).

Примов, Б.: За името „Попеликани“ на еретиците во Западна Европа. In: Изследвания в чест на акад. Димитър Дечев по случай 80-годишнината му (София, 1958., 763-777.).

Советская историческая Энциклопедия, 2. (Москва, 1962.).

Християнство. Энциклопедический словарь. Том 1. (Москва, 1993.).

KŐVÁGÓ ZSUZSA

AZ EMLÉKEZÉS MESTERE – EGY MESTER EMLÉKEZETE KRICKOVICS ANTAL: SZKOPJE 1963

Napjainkban, amikor egyre nagyobb szükség lenne a népek, nemzetek közötti megértésre, toleranciára talán nem érdemtelen felidézni egy olyan művész emlékét, aki egész életművével túllépett a szűklátókörű nacionalista történelmi beidegződéseken. Talán segítségére volt ebben, hogy ő maga is egy kisebbség szülöttjeként egy többnemzetiségű kis magyarországi faluban élte meg gyermek- és ifjúkorát, s ott bizony még a háború ellenére se érte meg a kisszerű gyűlölködés léleknyomorító mótelyét. A bunyevác fiatalember tanári, majd – anyanyelvi szintű hagyományőrző táncosként – művészi pályára került. Professzionális táncos ismereteit az ötvenes években a korszak legjelesebb magyarországi néptánc mestereitől – Molnár Istvántól és Rábai Miklóstól –, valamint ösztöndíjasként a horvátországi Lado Együttes mestereitől szerezte.

Táncalkotói pályafutásának első periódusában született (1965-ben) a Szkopje 1963 c. kompozíciója. Negyvenöt esztendeje a világot akkoriban megrengető tragédia, a szörnyű földrengés, az eltelt idő szörnyűségei mögött lassan elfelejtődik, a táncemlékmű azonban megőrzi egy nép tragédiájának – és élniakarásának emlékét.

Kricskovics művészetében kiemelkedő szerepe van a csend értelmezéseinek. Mint tudjuk, történelmi hagyománya van a Balkánon a csendes kólóknak. A néma kólóval indított koreográfiában a táncosok talpának földérintése, a bocskorok surranása mögötti mély dobütések, a földmély erőinek a katasztrófa lehetőségét, a szörnyűséget sejteti. A csendből, a surranásokból fakad a nagy közös lánc-tánc, amelyből csodaszép lírai kettős válik ki, s a visszatérő egyetlen mély dobütés és a földre hanyatló lány alakja jelzi a tragédiát. Visszatér a néma kóló, most már valóban némán, csak apró földérintő lépésekkel, amelyhez lassan csatlakozik a fájdalmas gyásztánc dallam, majd újra lassan, a jótékony feledéssel átadja helyét az élet folytatását jelentő hagyományos kólónak.

Tulajdonképpen ebben a kompozícióban nem találkozunk különös, akár az íróasztal mellett kigondolt tér- és plasztikai megoldásokkal. A kígyóvonalszerűen csavarodó lánc-táncok a műkénei gemmán látható táncábrázolást követik. De hát ez így természetes, hiszen a kígyóvonalszerűen tekeredő lánc-táncok mindenütt élnek a balkáni népek táncagyományában. Ebben a munkában a koreográfus tágabb etnikumának hitelesen és őszintén, a mindenkori tragédia fölött érzett általános emberi megdöbbenését, fájdalmát és az újrakezdés lehetőségét, az emberi akaratot fogalmazta meg, máig is erőteljes, lírával – antik mértékű tragédiával.

Abstract

Antal Kricskovics was a well-known Hungarian choreographer, who integrated the folklore material of the Hungarian minorities into his dance theatrical works. In *Skopje 1963*, he pays tribute to the terrible earthquake that destroyed part of Macedonia. The choreography is based on chain dances using also the silent oro heritage of the Balkans, expressing the pain and the will to live with this great ancient-rooted dance material.

BÓLYA ANNA MÁRIA

FOLKLÓRSZÖVEGEK FORDÍTÁSAI

Folyóiratunk számainak végén a macedón archaikus rituális énekhagyomány évköri ünnepekhez kapcsolódó énekszövegiből közlünk válogatást. A szövegeket magyar nyelvre Bólya Anna Mária ültette át.

Lázár nap

Добро јутро Лазаре, Лазаре
Добро јутро Лазаре!
Лазарици дојдоа, Лазаре,
Лазарици дојдоа,
Која друга не дојде,
змија да ја уједе.

Szép jó reggelt, Lázárom, Lázárom
Szép jó reggelt, Lázárom!
Eljöttek a lázárkák, Lázárom,
A lázárkák eljöttek,
Aki más meg nem jött el,
azt a kígyó nyelje el!

Ratae (Tetovói vidék)

Húsvét

Лазаж, лазај бубале, да долазиш до мене/иии!
Да долазиш до мене, да ме викнеш на име/иии!
Да ме водиш на оро, тамо моми убваи/иии!
Убави и високи високи и црвени/иии!

Másszál, másszál bogárkám, gyere ide énhozzám/ííí!
Gyere ide énhozzám, a nevemen szólíts ám/ííí!
Vigyél engem a táncba, ahol vannak szép lányok/ííí!
Gyönyörűek, magosok, magosok és pirosok/ííí!

N. a. (Porecse)

Крста носиме, бога молиме,
Господе помилуј,
Да зароси ситна роса,
Господе помилуј,
Да се роди берикетот,
Господе помилуј,
Дар берикет ново жито,
Господе помилуј,
Да е здрава годината,
Господе помилуј.

Dolno Krusje (Porecse)

György nap

Слагај билке од планина,
билјаро, билјаро,
те викаше свекрвата,
билјаро, билјаро,
ти плачело мошко дете,
билјаро, билјаро,
качите го на оревод,
ќа задуват силен ветор,
ќа заспијет мошко дете,
билјаро, билјаро.

Bituse (Reka)

A keresztet hozzuk, Istent kérjük
Uram irgalmazz,
Apró harmat harmatozzon,
Uram irgalmazz,
Hogy szülessen gazdag termés,
Uram irgalmazz,
Gazdag termés búzát adjon,
Uram irgalmazz,
Hogy az évünk egész legyen,
Uram irgalmazz.

Hullj le hegyről gyógyfüvem te
fűszedő, fűszedő,
téged hívott az anyósod,
fűszedő, fűszedő,
neked sírt a fiúgyermek,
fűszedő, fűszedő
másszátok meg a diófát,
fúvása lesz erős szélnek,
alvása lesz a gyermeknek,
fűszedő, fűszedő.

Az énekszövegek forrásai:

Величковска, Р.: Македонско традиционално пеење. In: Зборник на трудови од Семинар за традиционална музика и игра – Илинденски денови (Битола, 2011., 22-38.).

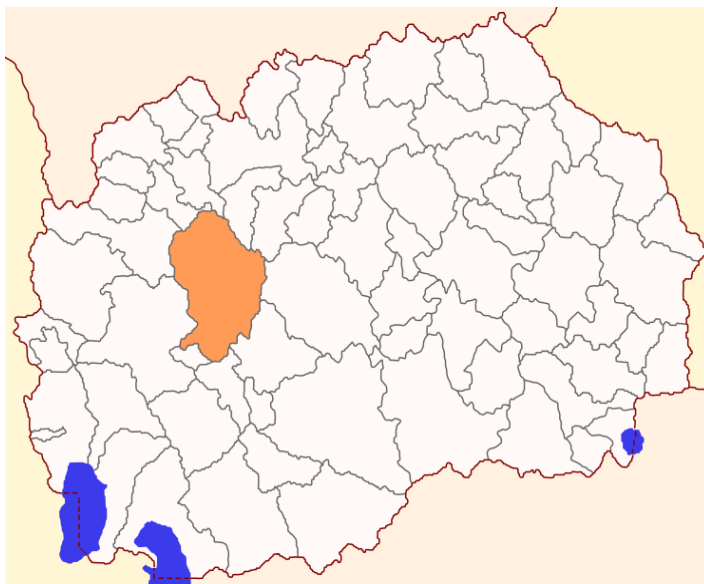
Солунчев, В.: Велигденски празнични игри во Порече – дипломска работа (Скопје, 2004.).

Кличкова, В.: Велигденски обичаи во Порече. Гласник на Музејско-конзерваторско друштво на Македонија (Скопје, 1957., 160-202.).

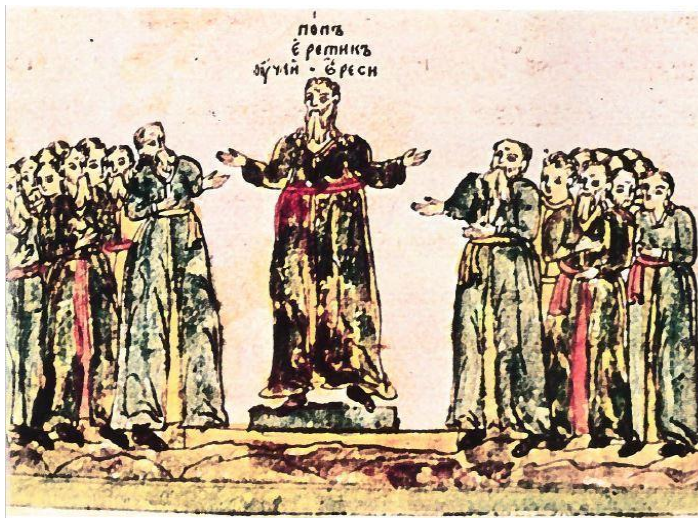
Фиданоски, Г.: Битуше – празници, традиции, верувања (Куманово, 2006.).

KÉPMELLÉKLET

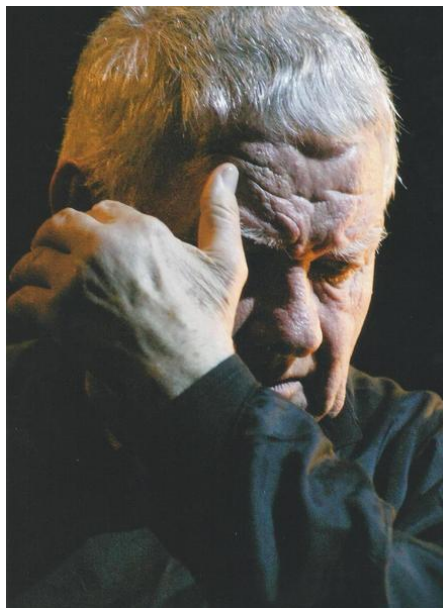
1. kép: Porecse régió a Macedón Köztársaságban.

2. kép: Eretnek pap ábrázolása miniatűraban

3. kép: Kricskovics Antal koreográfus (1929-2017)

Képek forrása:

1. kép: <https://mk.wikipedia.org/wiki/>

[https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%91%D1%80%D0%BE%D0%B4#/media/](https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%91%D1%80%D0%BE%D0%B4#/media/File:Map_of_Makedonski_Brod_Municipality.svg)

[File:Map_of_Makedonski_Brod_Municipality.svg](https://mk.wikipedia.org/wiki/File:Map_of_Makedonski_Brod_Municipality.svg) Hozzáférés 2017.04.12.

2. kép: Hludov gyűjtemény, No. 1. Állami Történeli Múzeum. Moszkva.

3. kép:

<https://pb2.jegy.hu/imgs/system-4/program/000/049/770/unnepi-galamusor-kricskovics-antal-85-szuletesnapja-tiszteletere-faklya-horvat-muveszegyuttess-original-46096.jpg> Hozzáférés 2018.10.12.

A SZERZŐKRŐL

Bartha Elek, a Debreceni Egyetem oktatási rektorhelyettese, egyetemi tanár, néprajzkutató, néphitkutató, vallásantropológus. A macedón kultúra és folklór széleskörű kutatásának magyarországi kezdeményezője.

Bólya Anna Mária, interdiszciplináris tánckutatócsoport vezető. Az Ohrid Macedón Folkegyüttes alapítója, vezetője. PhD dolgozatát a macedón táncagyomány témájában írta.

Iljovszki Riszto, Iljovszki Riszto, történész, kutató, a szkopjei Történelmi Intézet Ókori és Középkori Osztályának volt vezetője, budapesti lakos. A görög polgárháború idején 1948-ban Égei-Makedóniából érkezett gyermekként Magyarországra.

Kővágó Zsuzsa, tánc-történész, tánckritikus. A Magyar Táncművészeti Egyetem címzetes docense.

Nikolovszki Riszto, történész, a 19. és 20. századi macedón történelem kutatója, beloianiszi lakos. Beloianiszban a macedón kultúra ápolója. Égei-Makedóniából érkezett gyermekkorában, a görög polgárháború idején.

DEBRECENI EGYETEM NÉPRAJZI TANSZÉK

OHRID MACEDÓN FOLKEGYÜTTES

*Macedón tudományos és kulturális
közlemények*

MACEDÓN FÜZETEK

MACEDONIAN LETTERS

МАКЕДОНСКИ ТЕТРАТКИ

A makedón/macedón kultúra többnyelvű folyóirata

Journal of the Macedonian culture

Списание за македонската култура

ISSN: 2677-0512

Kiadja: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék és

Ohrid Macedón Folkegyüttes

H-1024 Budapest, Margit krt. 99. I. 1.

Felelős kiadó: Bólya Anna Mária

Szerkesztőség: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék és

Ohrid Macedón Folkegyüttes

H-1024 Budapest, Margit krt. 99. I. 1.

Tiszteletbeli főszerkesztő: Bartha Elek

Felelős szerkesztő: Bólya Anna Mária

Szerkesztőbizottság:

Iljovszki Riszto, Nikolovszki Riszto, Tusa Mária, Lisztes Mónika Éva

A borítót tervezte: Bólya Anna Mária

Nyomdai előkészítés: Iljovszki Riszto

Megjelenik: félévenként

Terjeszti: Ohrid Macedón Folkegyüttes